

**ІНСТИТУТ КОЛОЇДНОЇ ХІМІЇ ТА ХІМІЇ ВОДИ
ім. А.В. ДУМАНСЬКОГО**

**"РОЗРОБЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ І НОВИХ
МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ ОЧИЩЕННЯ ВОДИ"**

МАМЧЕНКО Олексій Володимирович – член-кореспондент НАН України, доктор хімічних наук, професор.

МЄШКОВА-КЛИМЕНКО Наталія Аркадіївна – доктор хімічних наук, професор.

АСТРЕЛІН Ігор Михайлович – доктор технічних наук, професор.

ГОМЕЛЯ Микола Дмитрович – доктор технічних наук, професор.

ЗАПОЛЬСЬКИЙ Анатолій Кирилович – доктор технічних наук, професор.

КУЧЕРУК Дмитро Дмитрович – доктор хімічних наук, старший науковий співробітник.

МІЩУК Наталія Олексіївна – доктор хімічних наук, старший науковий співробітник.

КАВІЦЬКА Аліна Олексіївна – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник.

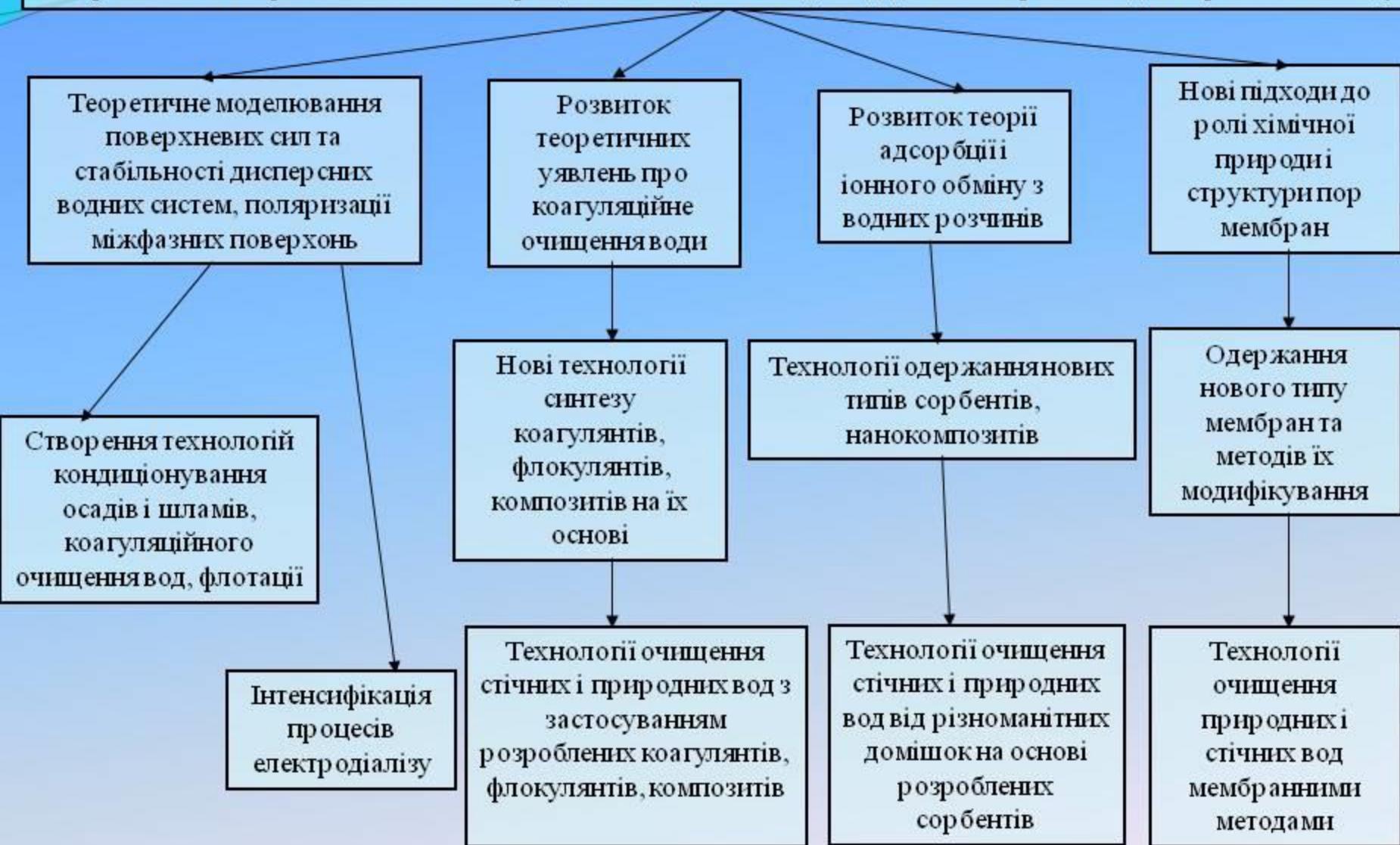
КОСТЮК Володимир Андрійович – головний інженер департаменту експлуатації водопровідного господарства ПАТ "АК"Київводоканал".

МЕТА ДОСЛІДЖЕНЬ

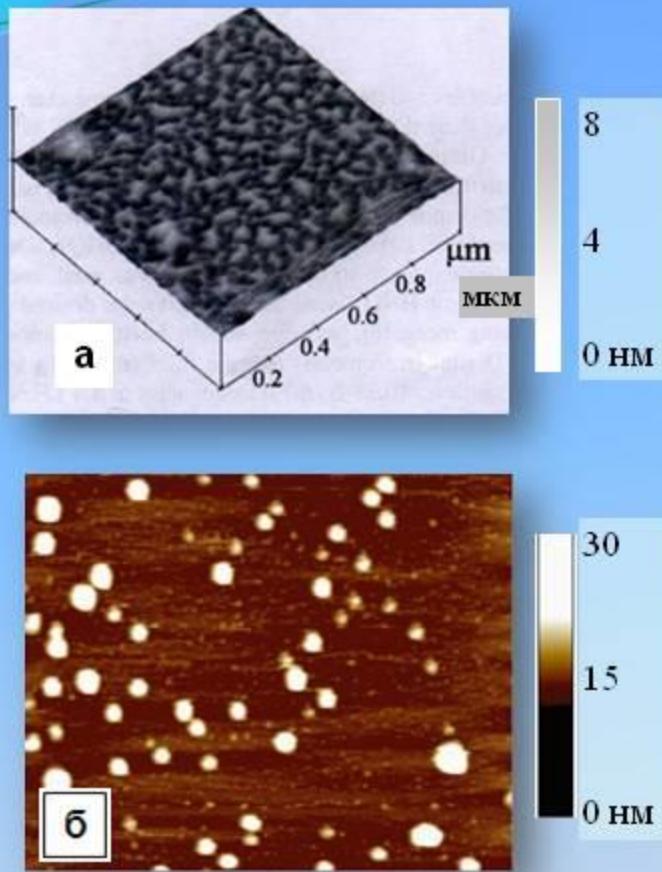
Розробка технологічних основ одержання нових реагентів, матеріалів і способів очищення природних і стічних вод на базі розвитку теоретичних уявлень про фізико-хімічний стан і поведінку компонентів водних систем різного ступеню дисперсності на міжфазній поверхні та в об'ємі розчину.

СТРУКТУРА ВИКОНАНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

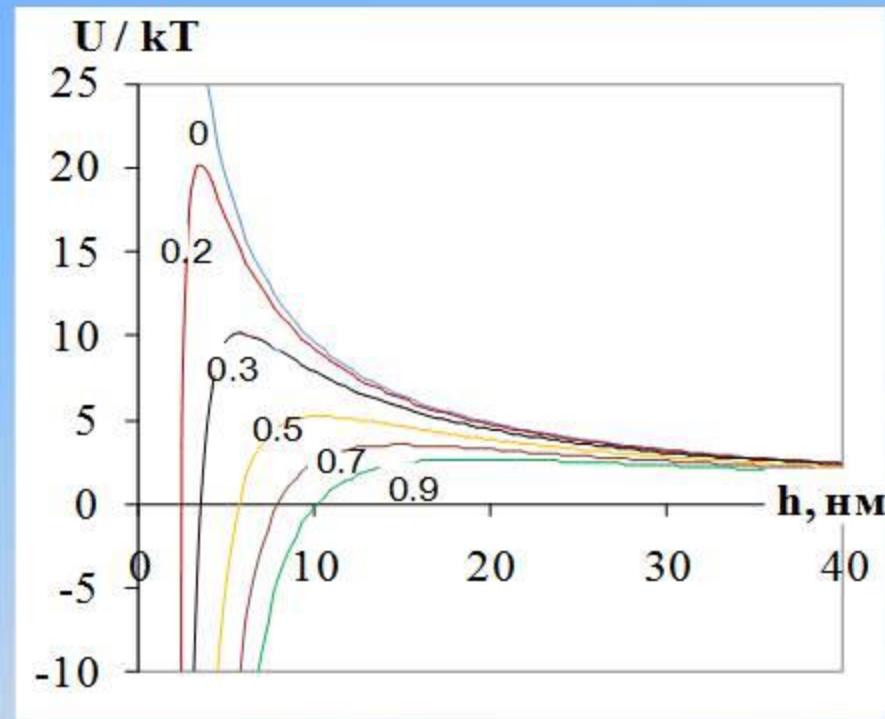
Розроблення теоретичних основ процесів очищення води від домішок різного дисперсного складу

Дослідження впливу гідрофобності поверхні на взаємодію частинки та бульбашки в умовах мікрофлотації

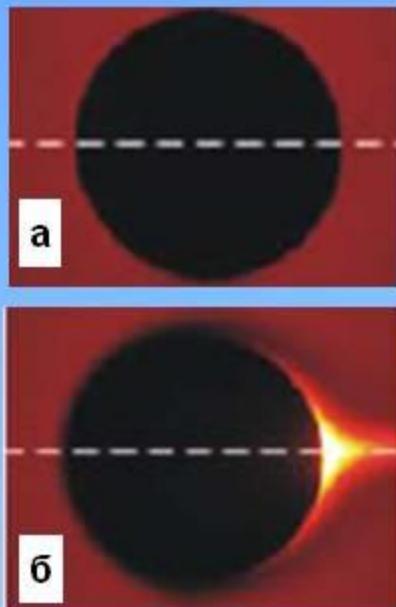

Результати дослідження неоднорідності гідрофобної поверхні, отримані методом атомно-силової мікроскопії без (а) та з (б) примусовим насиченням розчину електроліту вуглекислим газом

Безрозмірна енергія взаємодії бульбашки та частинки кварцу, рівномірно покритої наносегментами газу (б), як функція відстані між бульбашкою та частинкою. Цифри біля кривих – відносна частка поверхні частинки кварцу, покритої газом. Товщина сегментів 2 нм.

Дослідження концентраційної поляризації дисперсних частинок електроосмосу другого роду біля їх поверхні в зовнішньому електричному полі

Візуалізація області концентраційної поляризації з допомогою флюоресцентних коіонів: без (а) та з (б) електричним полем (50 В/см). Стрілкою вказаній напрямок електричного поля та напрямок руху протиоіонів. Світла область – область зниженої концентрації електроліту, в якій знаходиться індукований заряд, що викликає електроосмос другого роду.

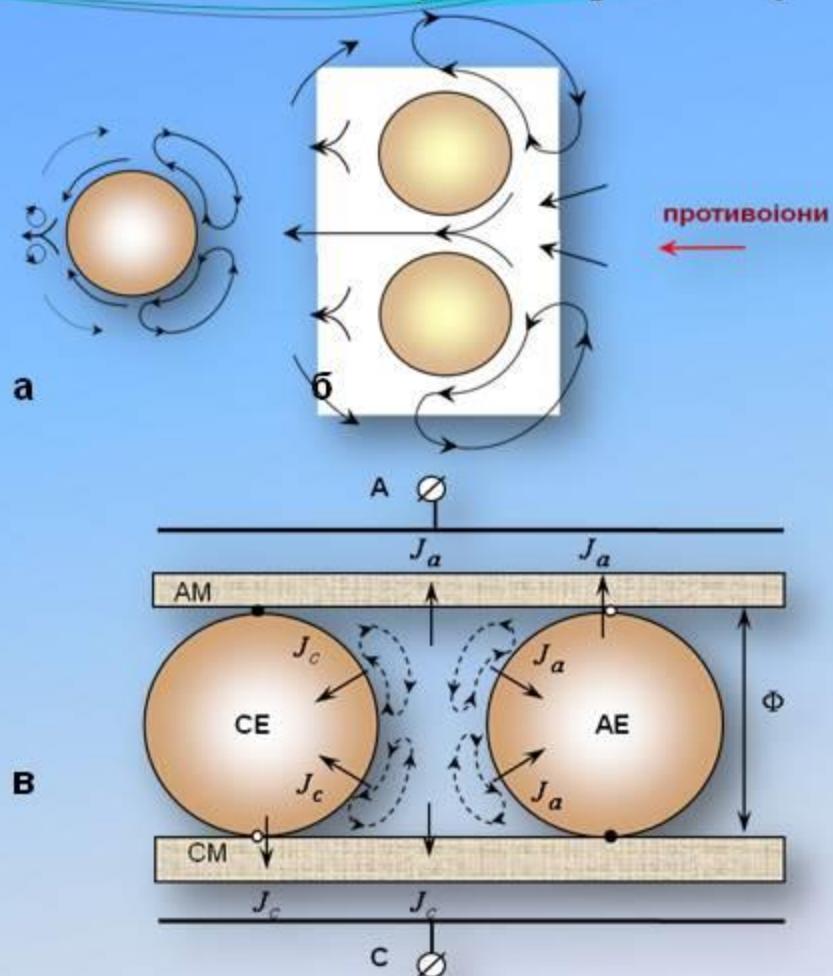
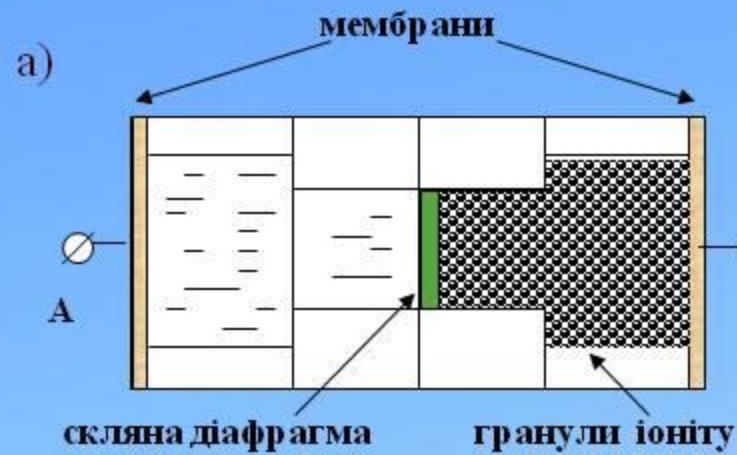

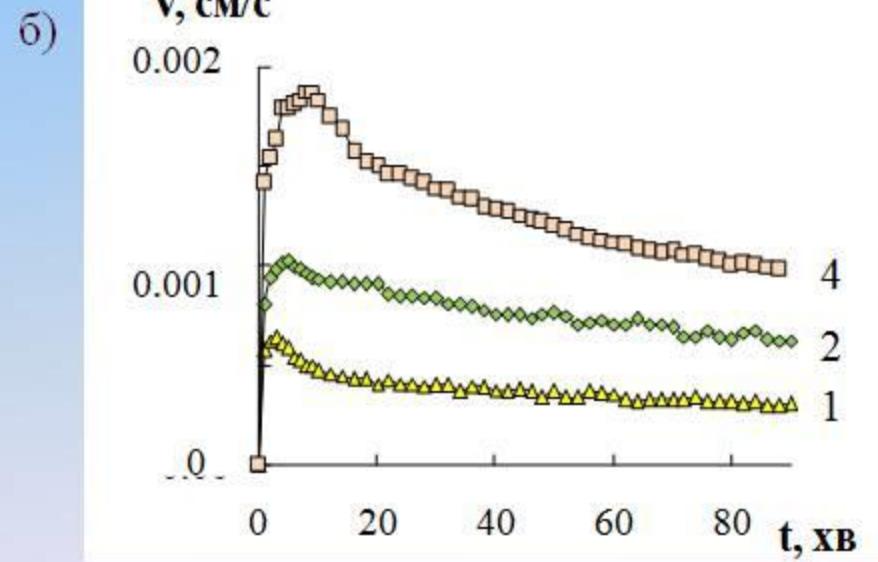
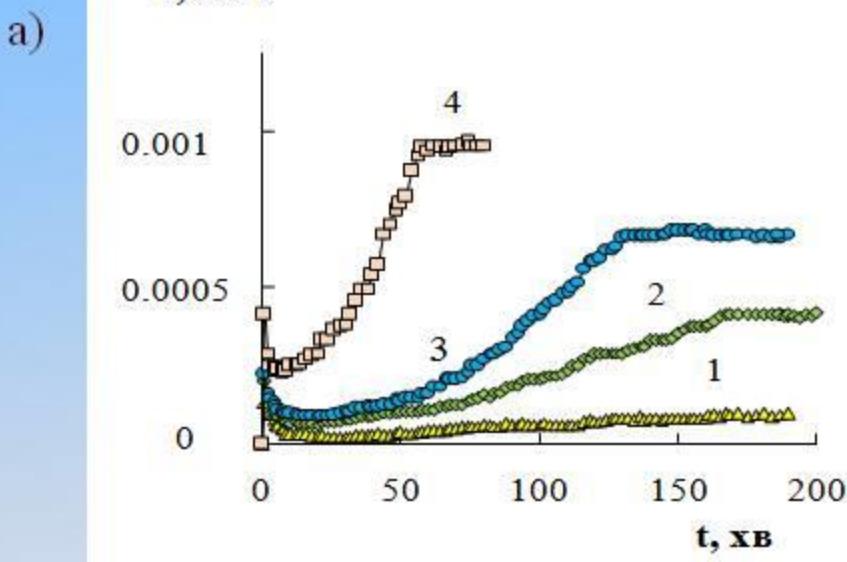
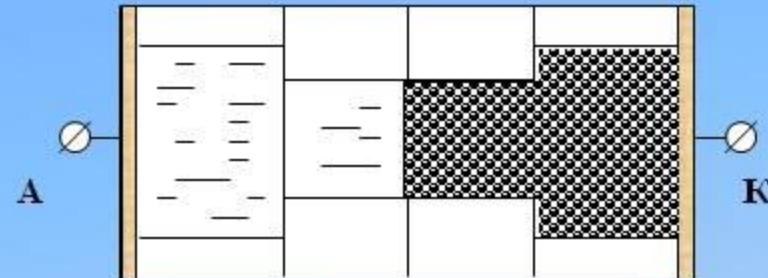
Схема електроосмотичних потоків біля однієї (а) і двох частинок іоніту (б) та в міжмембранному просторі в умовах електродіалізу (в). Стрілки J_c та J_a на (в) демонструють напрямки потоків катіонів та аніонів до іонообмінних гранул та мембрани.

Дослідження концентраційної поляризації іонообмінних мембран, насипного шару гранул іоніту та діафрагми з метою стабілізації та інтенсифікації швидкості електроосмотичних потоків через дисперсну

систему

б)

Схеми компонування системи з (а) та без (б) скляної діафрагми та відповідні часові залежності швидкості електроосмотичних потоків через досліджувану систему при різних напругах: 100(1), 150(2), 175(3), 200В (4).

Біосорбція на активованому вугіллі: нові підходи

Запропоновано
механізм біосорбції-
біорегенерації АВ

Рушійні сили
біосорбції

Фактори, що
впливають на
ефективність процесу

Органічні забруднення води

ЗАГАЛЬНИЙ ОРГАНІЧНИЙ ВУГЛЕЦЬ

Біодоступний
ЗВ

Асимільований
ЗВ

Мінералізується
гетеротрофними
мікроорганізмами

Асимілюється
мікроорганізмами з
утворенням біомаси
(причина
біообростання
споруд)

- 1) концентраційний градієнт;
2) $(-\Delta G^0)$ адсорбції розчинених молекул $> (-\Delta G^0)$ адсорбції модифікованих молекул після дифузії через біоплівку;
3) хроматографічний розподіл продуктів хімічної або біологічної деструкції впродовж шару АВ

- 1) величина зміни вільної енергії адсорбції Гіббса органічного субстрата;
2) зміна співвідношення у воді складу загального органічного вуглецю (біодоступного і асимільованого органічного вуглецю);
3) параметри пористої структури АВ;
4) тип іммобілізованих бактерій на АВ;
5) Кількість розчиненого у воді кисню ($> 8,1 \text{ мг/дм}^3$)

Для ефективного здійснення
біосорбції розроблена нова
технологія одержання мезопористого
активного антрациту

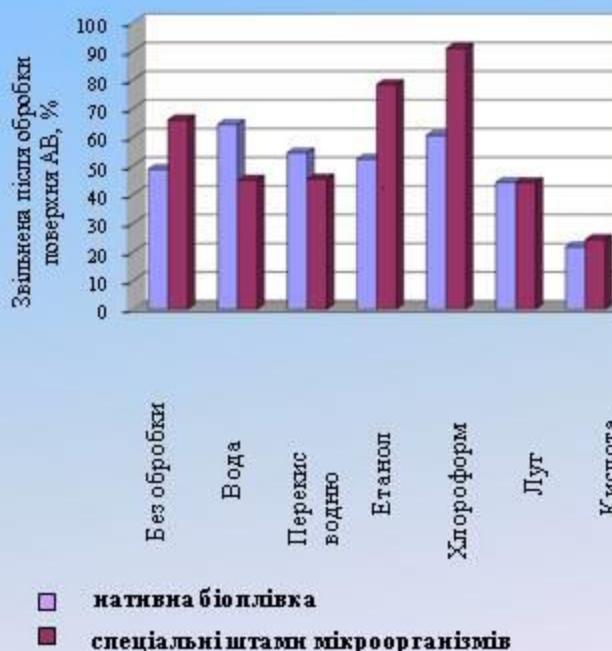
БІОРЕГЕНЕРАЦІЯ АВ: нові підходи

Запропонована і підтверджена гіпотеза про роль водорозчинних полісахаридів, що синтезуються бактеріями, при мимовільній біорегенерації АВ. Природна біорегенерація в певних умовах забезпечує ~ 60 – 65 % відновлення поверхні АВ.

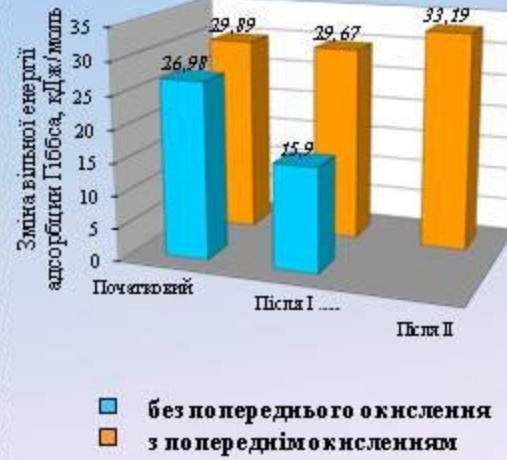
Виявлена роль пористої структури АВ при біорегенерації: в процес біорегенерації зачутчені практично тільки супермікропори та мезопори АВ.

Суміщення попереднього окислення і біосорбції: для оцінки раціонального ступеня попереднього окислення органічних речовин запропоновано використовувати зміну вільної енергії адсорбції Гіббса. Зниження її при хімичному окисленні підвищує ефективність біосорбції, підвищення – погіршує.

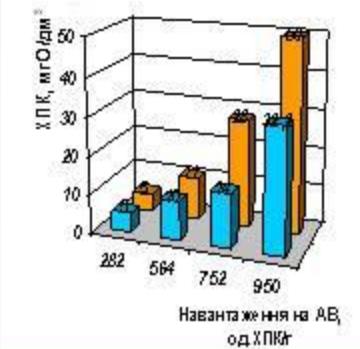
Оцінка вільнення ефективної питомої поверхні АВ після різних способів його регенерації

Вплив величини ($-\Delta G^{\circ}$) адсорбції на АВ з розчинів з різним співвідношенням гомологів і продуктів окислення нонілфенолетоксилатів

Порівняння ефективності біосорбції нонілфенолетоксилатів без і з попереднім окисленням

Проведено дослідження властивостей біоплівки на активованому вугіллі після тривалої експлуатації промислових фільтрів очищення водопровідної

води ВСТАНОВЛЕНО:

Вертикальна стратифікація прикріпленої біомаси за вмістом живих мікроорганізмів і экзаполісахаридних сполук

Резистентність мікроорганізмів біоплівки на АВ до щотижневої дезінфекційної обробки фільтру хлором

Збільшення вмісту білків за висотою фільтру є захисною реакцією мікроорганізмів на вплив хлору

верх фільтру

середина фільтру

низ фільтру

На основі одержаних даних розроблена і впроваджена технологія регенерації промислових адсорбційних фільтрів на підприємстві (відкрите акціонерне товариство „Пиво-безалкогольний комбінат „Славутич”, м. Київ)

Розвиток уявлень про рівноважну сорбцію органічних сполук вуглецевими сорбентами, що відрізняються структурою

На основі термодинаміки адсорбції з розчинів та виходячи з уявлень про обмінний характер адсорбції, одержано рівняння ізотерми адсорбції малорозчинних у воді речовин:

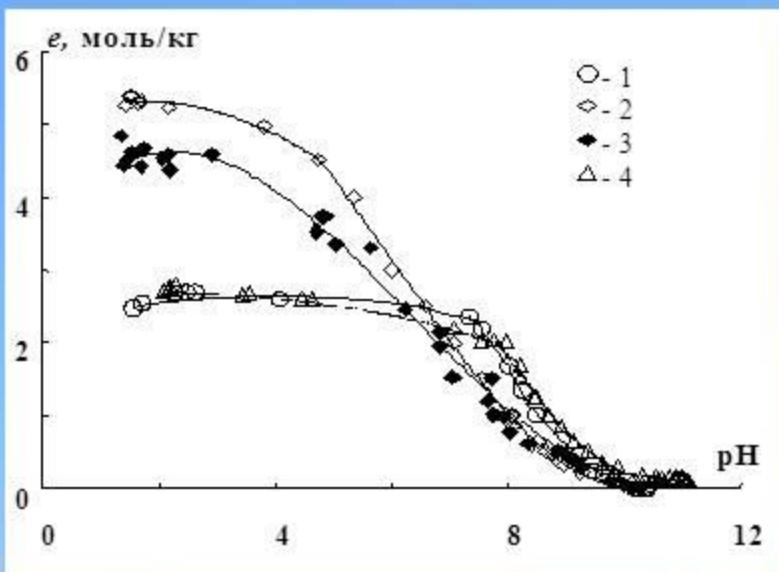
$$[a_i V^* (C/C_s)^{-1}]^r W_i^{1-r} K_i^{*-1} = W_i - a_i V^*$$

Структурно-сорбційні характеристики активованого вугілля, розраховані з ізотерм адсорбції парів бензолу

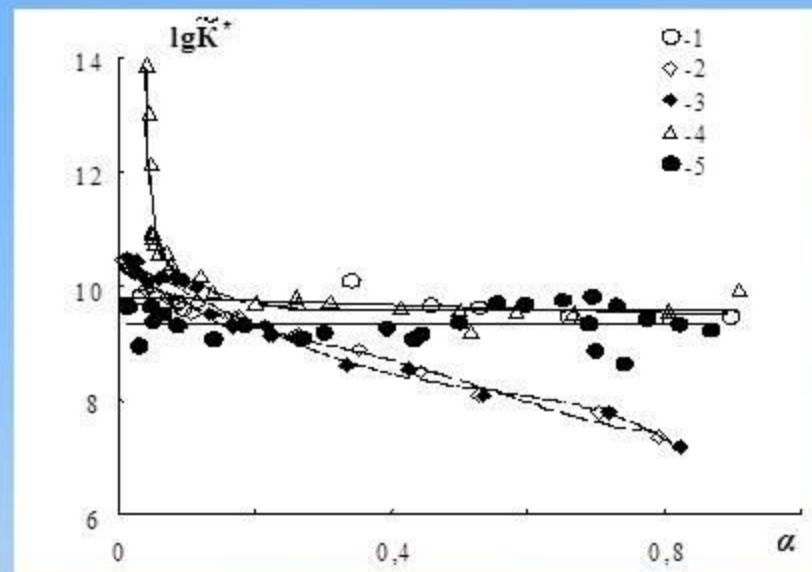
Активоване вугілля	V _{MН} , дм ³ /кг	S _{Ме} ·10 ⁻³ , м ² /кг	W ₀₁ , дм ³ /кг	W ₀₂ , дм ³ /кг	E ₀₁ , кДж/моль	E ₀₂ , кДж/моль	X ₁ , нм	X ₂ , нм
СКТ	0,38	85	0,38	0	21,0	-	0,59	-
СКТ-6А	0,54	105	0,54	0	18,7	-	0,67	-
АГ-З	0,27	63	0,19	0,08	22,8	10,1	0,53	1,28
КАД-йодний	0,29	83	0,11	0,18	22,9	10,9	0,53	1,19
A ₂	0,26	56	0,27	0	24,3	-	0,49	-
A ₃	0,43	98	0,28	0,17	25,6	10,9	0,46	1,19
A ₄	0,51	185	0,29	0,25	23,0	8,3	0,53	1,56
A ₅	0,57	288	0,26	0,38	22,0	6,8	0,56	1,91
A ₆	0,58	630	0	0,58	-	6,7	-	1,93

ОБГРУНТУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ УМОВ ФУНКЦІОНАВАННЯ ІОНООБМІННИХ ПРОЦЕСІВ І ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ТЕХНОЛОГІЯХ ВОДООЧИЩЕННЯ

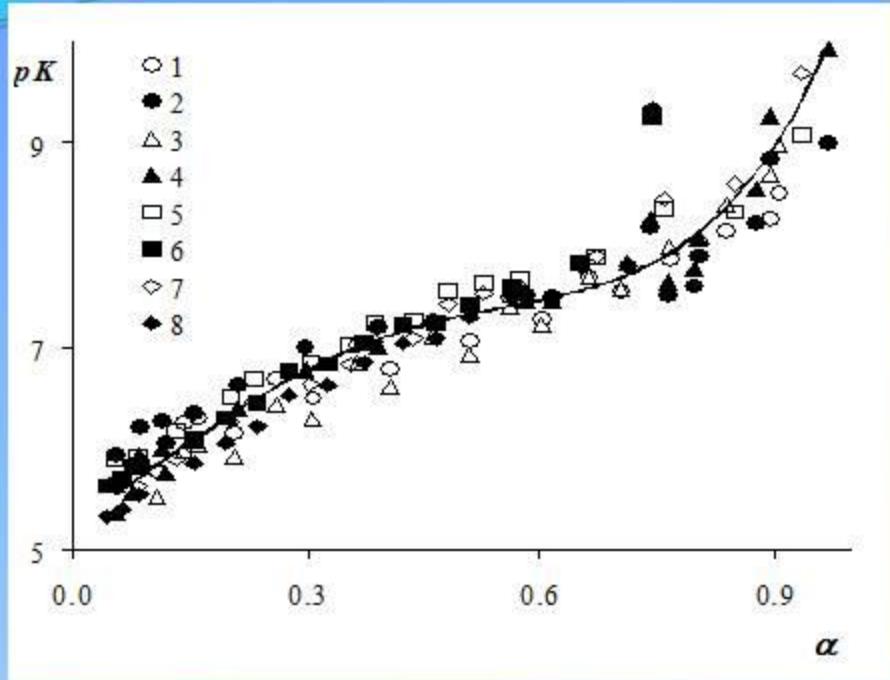
Сорбційні властивості аніонообмінних смол

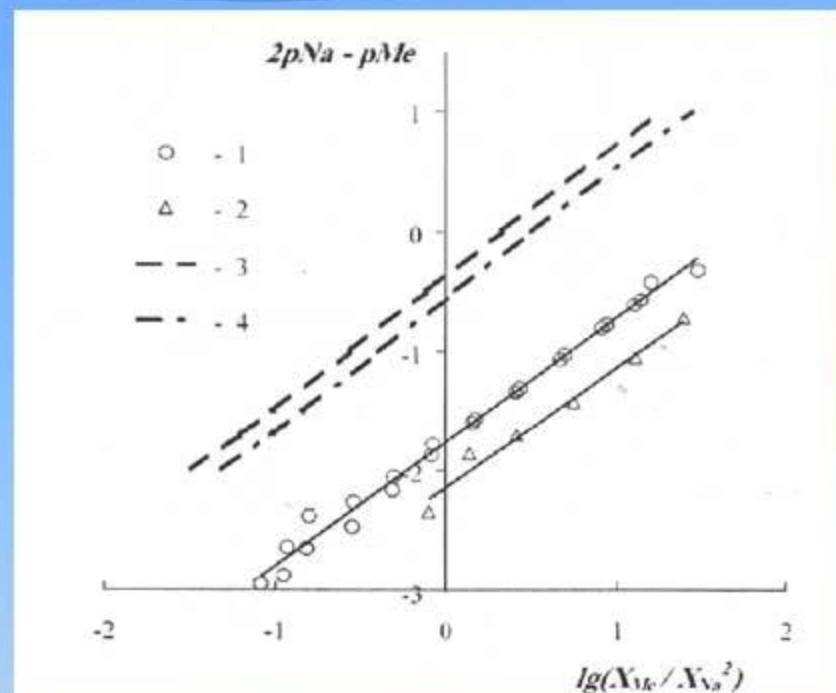
1 – Lewatit VP.OC.1072; 2 – Relite MG 1; 3 – Relite MG 1 / P; 4 – Purolite A 845; 5 – Amberlite IRA

Іонообмінні властивості карбоксильних катіонітів

Залежності удаваної константи рівноваги від ступеня переводу карбоксильного катіоніту Lewatit CNP 80 в сольову форму: 1 – 4 – сорбція іонів магнію; 5 – 8 – сорбція іонів кальцію. Концентрація солей в рівноважному розчині: 1,3,5,7 – 0,01 моль/дм³; 6,8 – 0,985 моль/дм³; 2,4 – 1 моль/дм³.

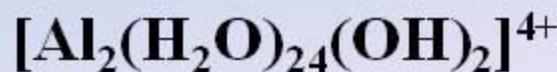
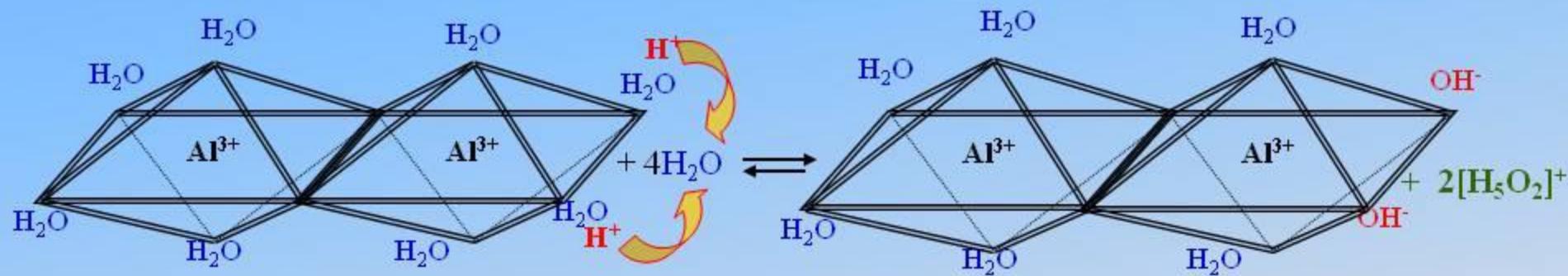
Рівноважні ізотерми обміну $Na^+ - Me^{2+}$: 1,2 – на поліакриловому аніоніті Lewatit CNP 80; 3,4 – на сульфокатіонітах; 1,3 – обмін $Na^+ - Mg^{2+}$; 2,4 – обмін $Na^+ - Ca^{2+}$.

Формування димерних гідролізованих аквакомплексів алюмінію, що мають октаедричну структуру

pH = 3,8 ... 4,9

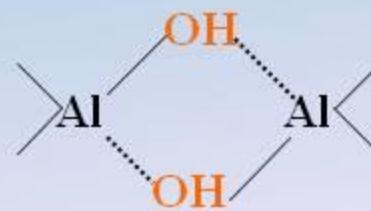
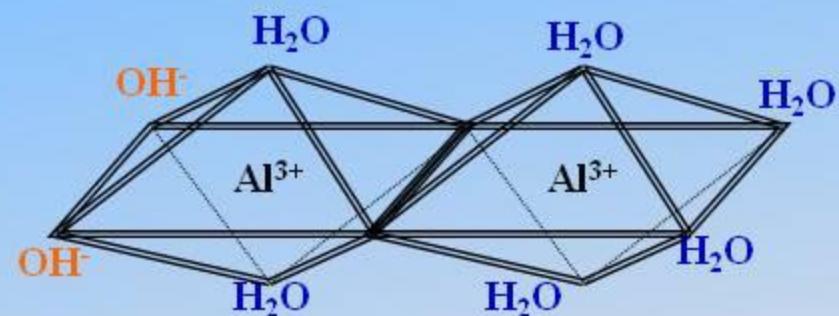
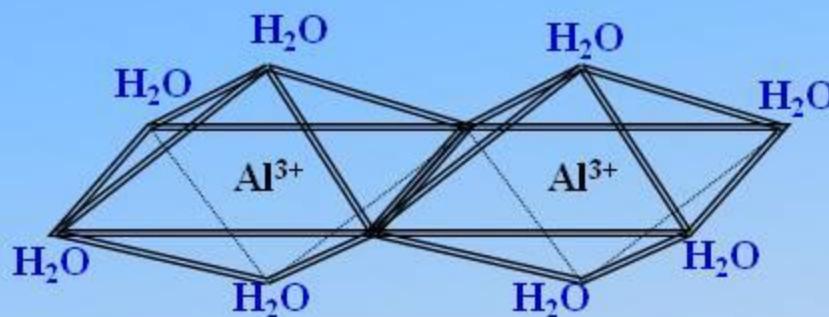
$C_{Al^{3+}} \leq 10^{-3}$ г-йон·дм⁻³

тривалість життя молекули води першої сфери $\approx 4 \dots 5$ с

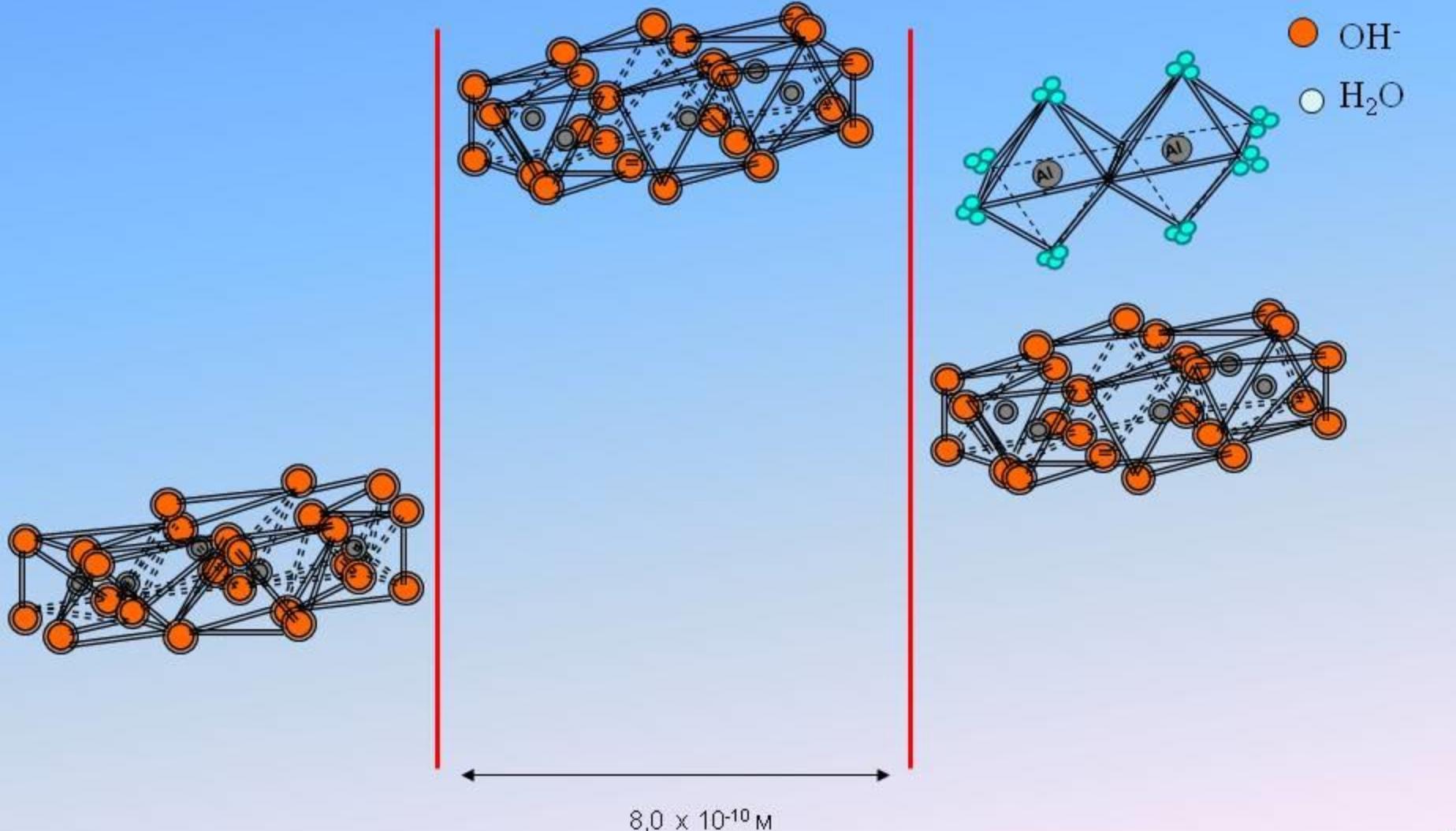
Гідролітична полімеризація аквагідроксокомплексів алюмінію з утворенням тетramerів

При збільшенні концентрації йонів Al^{3+} в розчині і, особливо, співвідношення $OH^-/Al^{3+} (\alpha_0)$ відбувається формування тетрамерів за наведеною схемою:

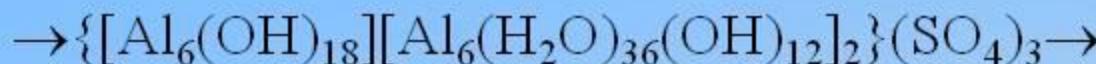
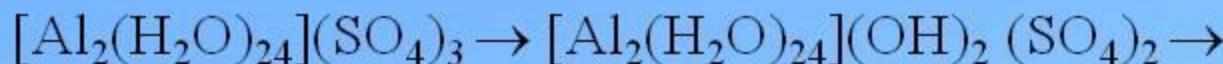

Діолові групи

Формування тришарової структури аквагідроксокомплексу $[Al_{18}(H_2O)_{36}(OH)_{42}]^{6+}$ типу гідраргілліту

Послідовність хімічних і колоїдно-хімічних перетворень при коагуляційному очищенні води із застосуванням алюмінієвих солей

Міцела золю гідроксиду алюмінію →

→ Агрегація міцел в кулясті агрегати →

→ Агрегація міцел в ланцюжкові структури →

→ Пластівці

Ефективні реагенти для очищення води, отримані із червоних шламів

Призначення: очищення і кондиціонування природних і стічних вод з поверненням води для повторного використання

Переваги:

- ❖ при переробці відходів глиноземних виробництв утворюється коагуляційний реагент, який буде містити сульфати титану, заліза та алюмінію;
- ❖ отримання коагулянту кислотною активацією червоних шламів є економічно рентабельним і екологічно перспективним

Характеристики:

- ❖ ступінь видавлення забруднень з води 95 – 98 % (на рівні дорогих хімічних реагентів);
- ❖ високий вміст компонентів ($\text{Fe} - 50 \dots 55\%$; $\text{Ti} - 5 \dots 6\%$; $\text{Al} - 3 \dots 5\%$);
- ❖ ресурсозбереження;
- ❖ екологічність технології.

Ефективні реагенти для очищення води на основі дешевої місцевої глинистої сировини

Призначення: очищення і кондиціонування промислових стічних вод з поверненням води для повторного використання.

Об'єкт очищення: води, забруднені поверхнево-активними речовинами, барвниками різної природи, високо- і низкомолекулярною органікою, важкими металами, фосфатами і нафтопродуктами.

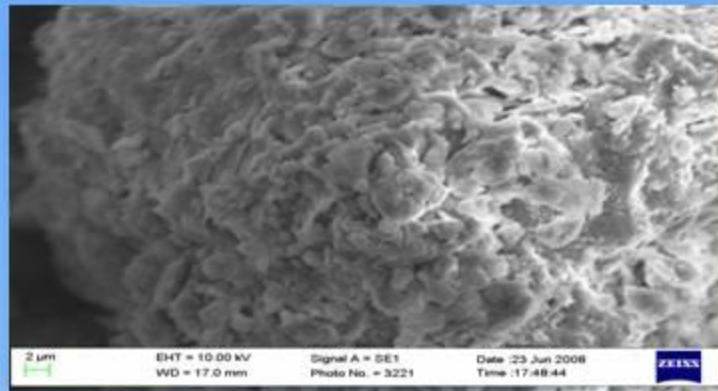
Переваги:

- ❖ замість дорогих, складних при виробництві і дефіцитних для віддалених регіонів хімічних реагентів – коагулантів;
- ❖ новий вид матеріалів на основі дешевих поширеніх низькоякісних глин для очищення води від забруднювачів різної.

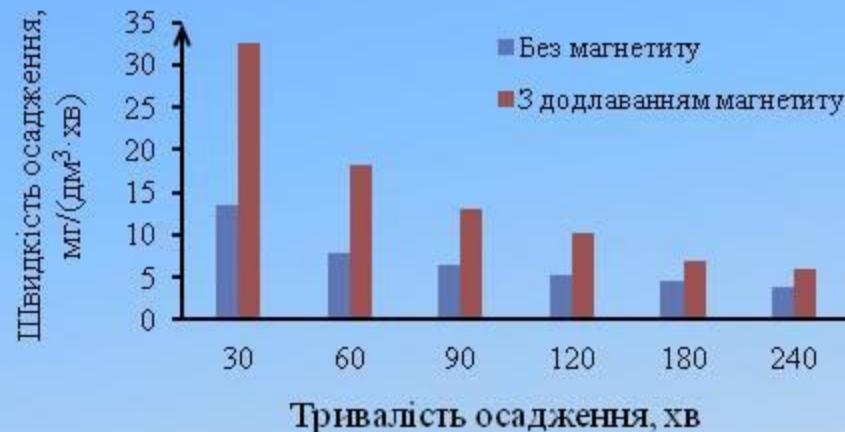
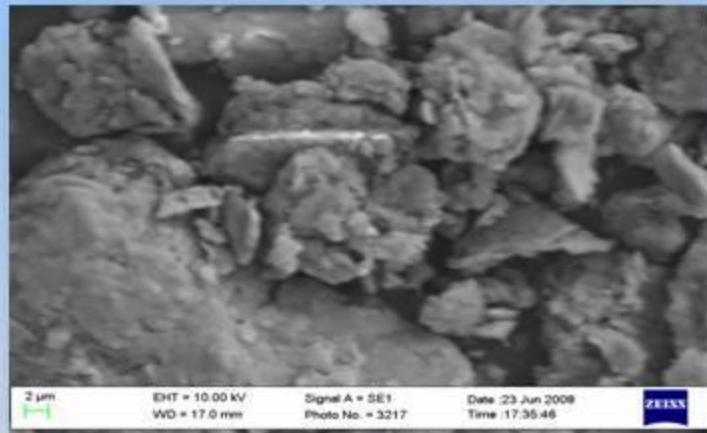
Характеристики:

- ❖ ступінь видалення забруднень з води 90 – 95%;
- ❖ прискорене відділення з води токсичних компонентів магнітним впливом на забруднювач;
- ❖ ресурсозбереження природи.

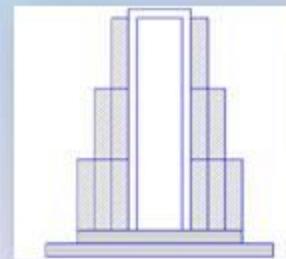
Магнітокеровані сорбенти на основі мінеральної сировини

Зміна структури частинок сорбенту внаслідок взаємодії з магнітною рідиною

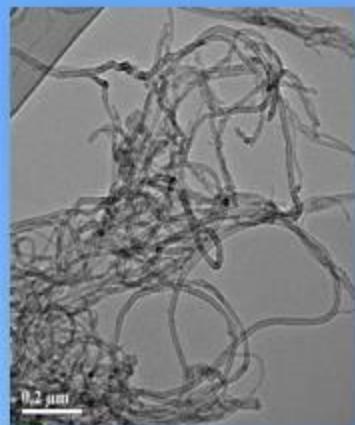
Швидкість осадження відпрацьованої суспензії сапонітового сорбенту.

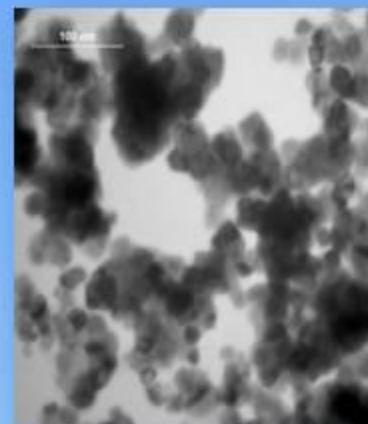
Піраміdalний магнітний модуль, напруженість ПМП якого змінюється за градієнтом від 20 до 200 мТл

Нанокомпозитні матеріали для потреб сучасної промисловості

Multiwalled carbon nanotubes (MWCNTs)

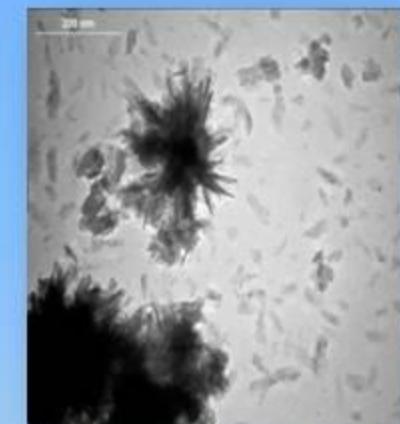
Nanoparticles SnO₂

Nanobelts SnO₂

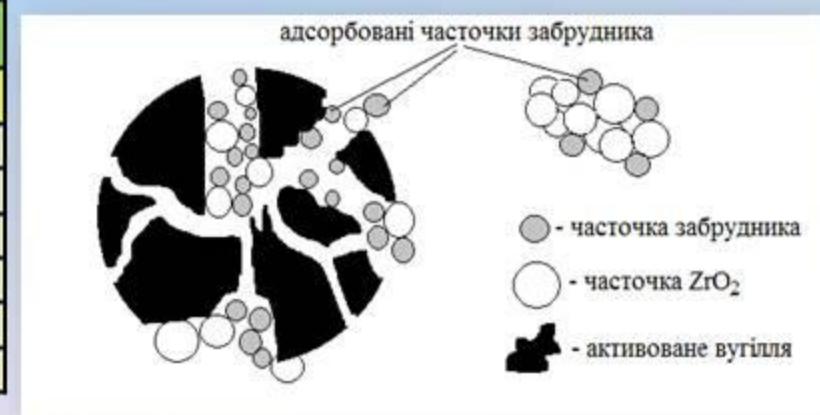

Nanodispersed TiO₂

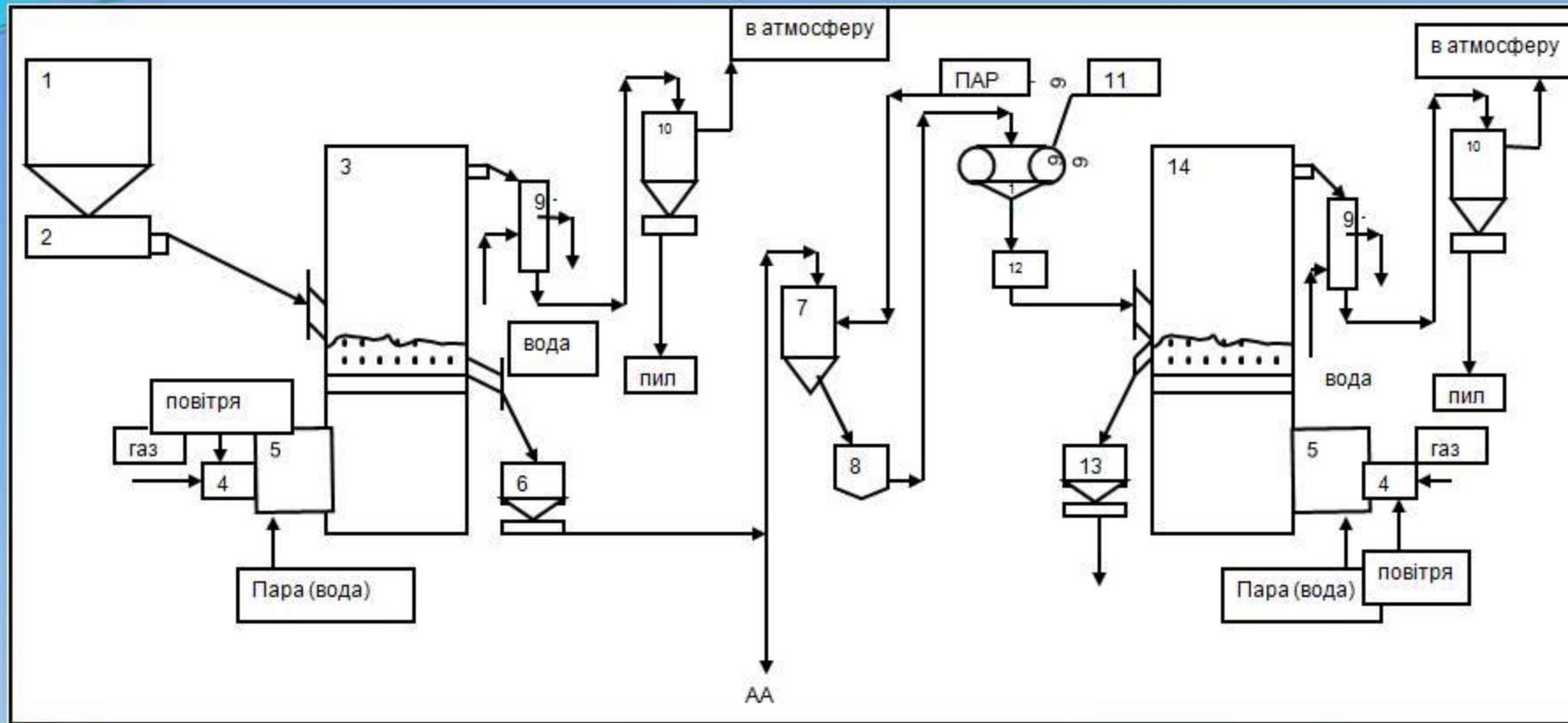

Порівняльна характеристика ефективності вилучення полютантів різними сорбентами

Полютант	Максимальна адсорбція на сорбенті, мг/г		
	ZrO ₂	БАВ-А	Нанокомпозит
Fe (III)	11,00	28,75	88,24
Cu (II)	4,78	6,39	10,89
Ni (II)	4,29	4,84	7,36
Zn (II)	5,45	7,16	11,85
Cr (VI)	2,78	3,06	3,35
P (V)	2,50	3,00	3,18

Технологія одержання високоефективного активованого вугілля на основі антрацитів Донбасу

При використанні сировини з вологістю (8 – 12) % оптимальними параметрами для другої стадії теплової обробки антрациту (насиченого ДДСНа) в киплячому шарі для широкої фракції АА будуть: температура – 800 – 850 °C; час обробки при оптимальній температурі – (60 – 80) хвилин. Запропонована принципова технологічна схема отримання сорбентів з антрацитів Донецького басейну передана для використання ТОВ «Ремо» (м. Свердловськ Луганської обл.). Адсорбційні властивості на рівні кращих світових зразків, вартість активованого антрациту в 1,5 разів дешевше вугілля типу «Фільтрасорб».

Алюмінієві коагулянти

1/3 гідроксохлорид алюмінію – $\text{Al}(\text{OH})\text{Cl}_2$

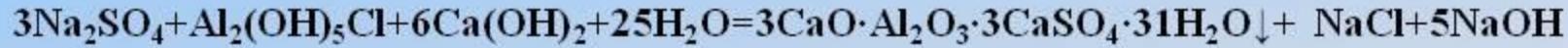
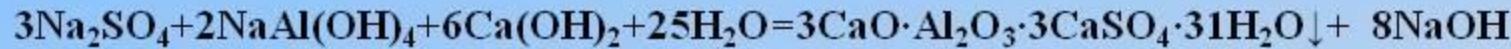
2/3 гідроксохлорид алюмінію – $\text{Al}(\text{OH})_2\text{Cl}$

5/6 гідроксохлорид алюмінію – $\text{Al}_2(\text{OH})_5\text{Cl}_6$

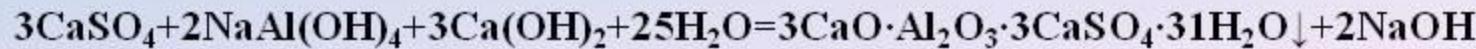
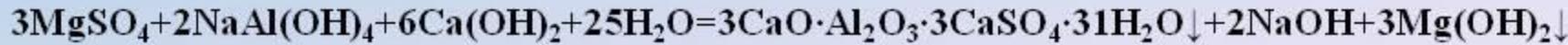
алюмінат натрію – $\text{NaAl}(\text{OH})_4$

Основні процеси, що реалізуються при висадженні сульфатів алюмінатом натрію та вапном

Утворення лугу при висадженні сульфоалюмінату кальцію при обробці вапном та алюмінієвими коагулянтами при наявності сульфату натрію у воді можна описати рівняннями:

При наявності сульфатів кальцію та магнію луг утворюється лише при використанні алюмінату натрію:

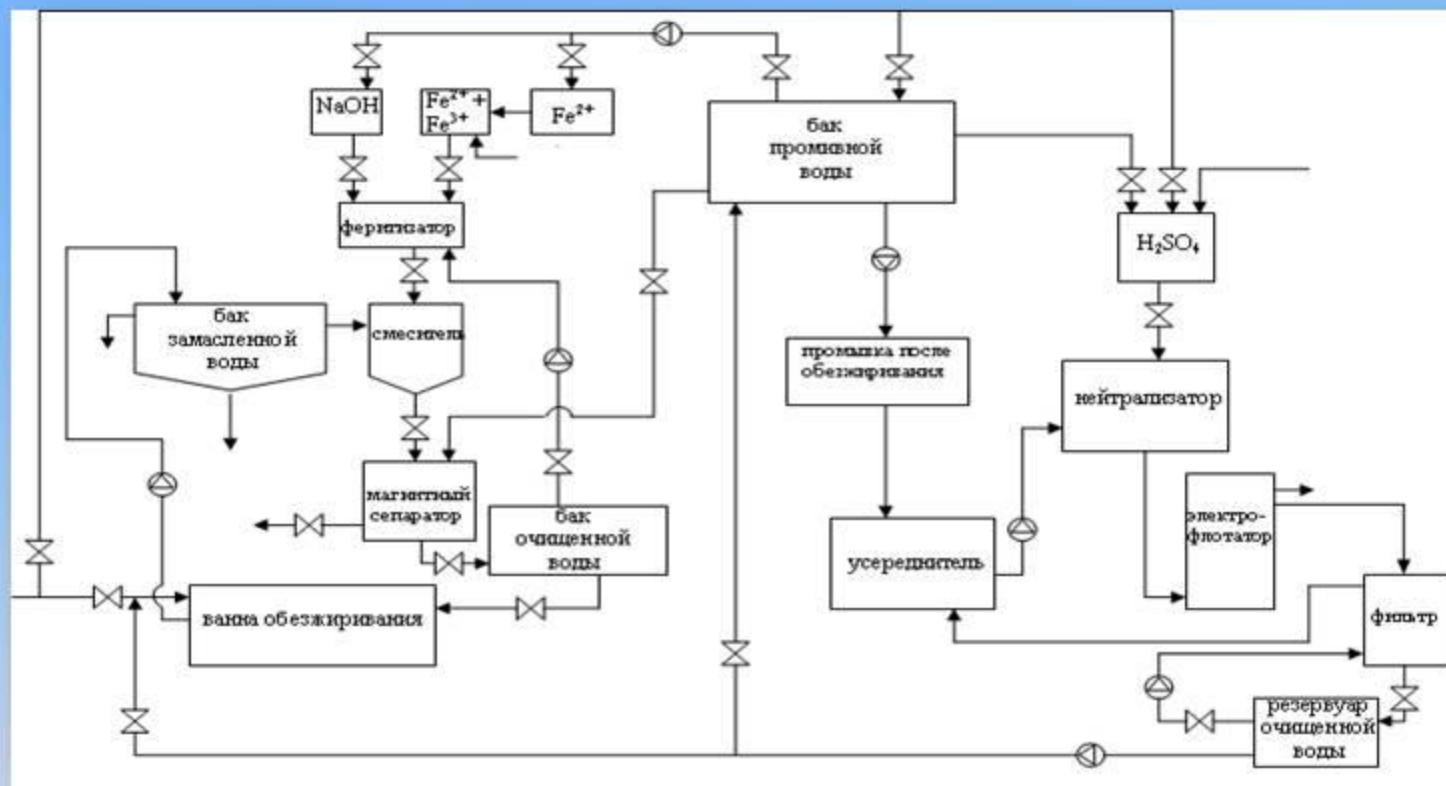

Застосування алюмінієвих коагулянтів для видалення солей жорсткості із мінералізованих стічних вод

Доза CaO, мг-екв/дм ³	Доза Al(OH) ₂ Cl (по Al ₂ O ₃), ммол/дм ³	pH	[SO ₄ ²⁻], мг/дм ³	Ж, мг-екв/дм ³	Л, мг-екв/дм ³ (OH ⁻ ; загальна)	[Cl ⁻], мг/дм ³	Ступінь вилучення іонів SO ₄ ²⁻ , %	Ступінь пом'якшення, Z %
76,05	4,83	7,5	800	3,4	0,0; 9,5	435	42,5	84,2
87,65	4,83	7,7	578	2,2	0,0; 12,5	447	58,5	89,8
99,25	4,83	8,9	433	2,4	0,0; 17,0	453	68,8	88,8
99,25	5,32	9,1	481	2,8	0,0; 16,5	470	65,4	87,0
99,25	5,80	8,7	330	3,0	0,0; 17,0	485	76,3	86,0
99,25	6,28	7,9	385	3,7	0,0; 11,0	546	72,3	82,8
99,25	6,77	7,8	500	4,5	0,0; 7,0	551	64,1	79,1
99,25	7,25	7,6	340	6,0	0,0; 8,5	610	75,6	72,1
110,85	7,25	7,8	195	11,0	0,0; 9,0	619	86,0	48,8
122,45	7,25	7,9	130	12,0	0,0; 9,0	622	90,7	44,2

Технологія очищення стічних вод від нафтопродуктів

Для вилучення нафтопродуктів із стічних вод модифіковано процеси електрофлотації та магнітосорбції. Запропоновано методи змагнічення органічних речовин і їх видалення при коалісценції в неоднорідному магнітному полі

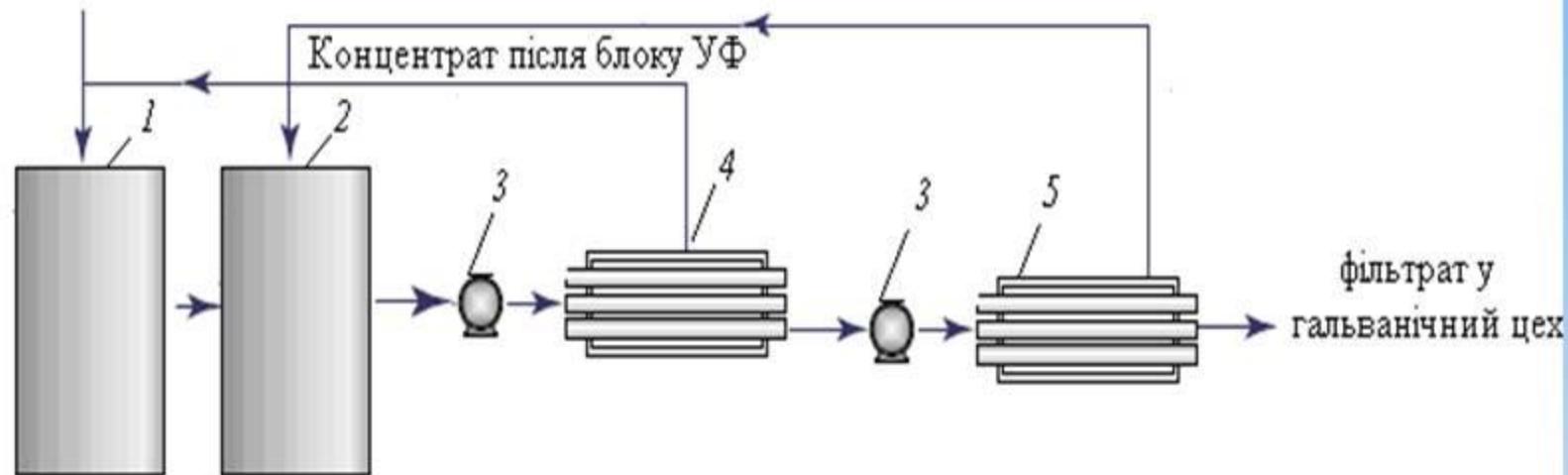

Технологічна схема очищення стічних вод Київського електровагоноремонтного заводу від жирових забруднень і нафтопродуктів

Локальна інтегральна схема очищення промивних стічних вод металургійного виробництва

Промивні води останнього промивання на переробку

Концентрат після блоку НФ

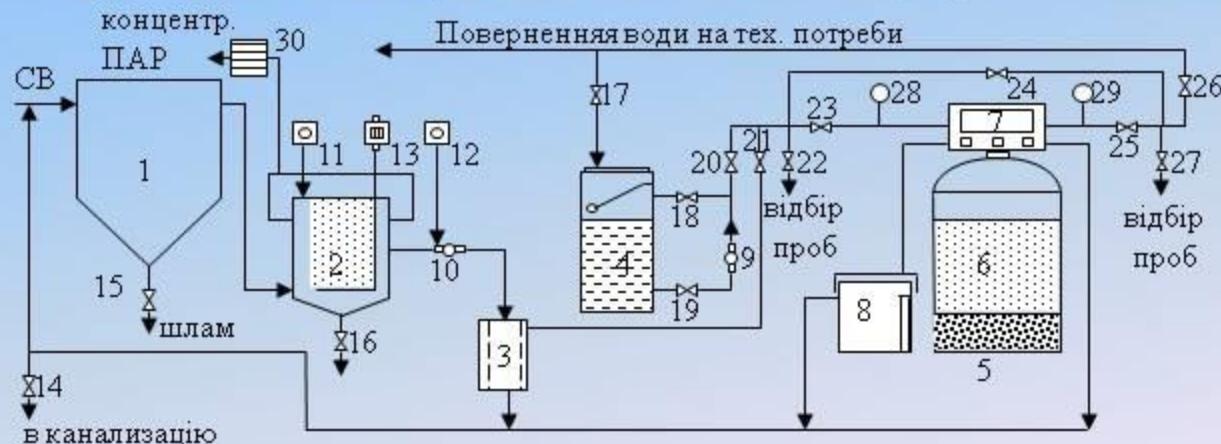

- ❖ Запропоновано локальні інтегральні мембрани технології очищення стічних вод від мінеральних солей.

Особливості функціонування біоплівки на активованому вугіллі при біосорбції токсичних синтетичних сполук

Розроблена і впроваджена технологія очистки стічних вод від поверхнево-активних речовин на основі використання біосорбції на активованому вугіллі

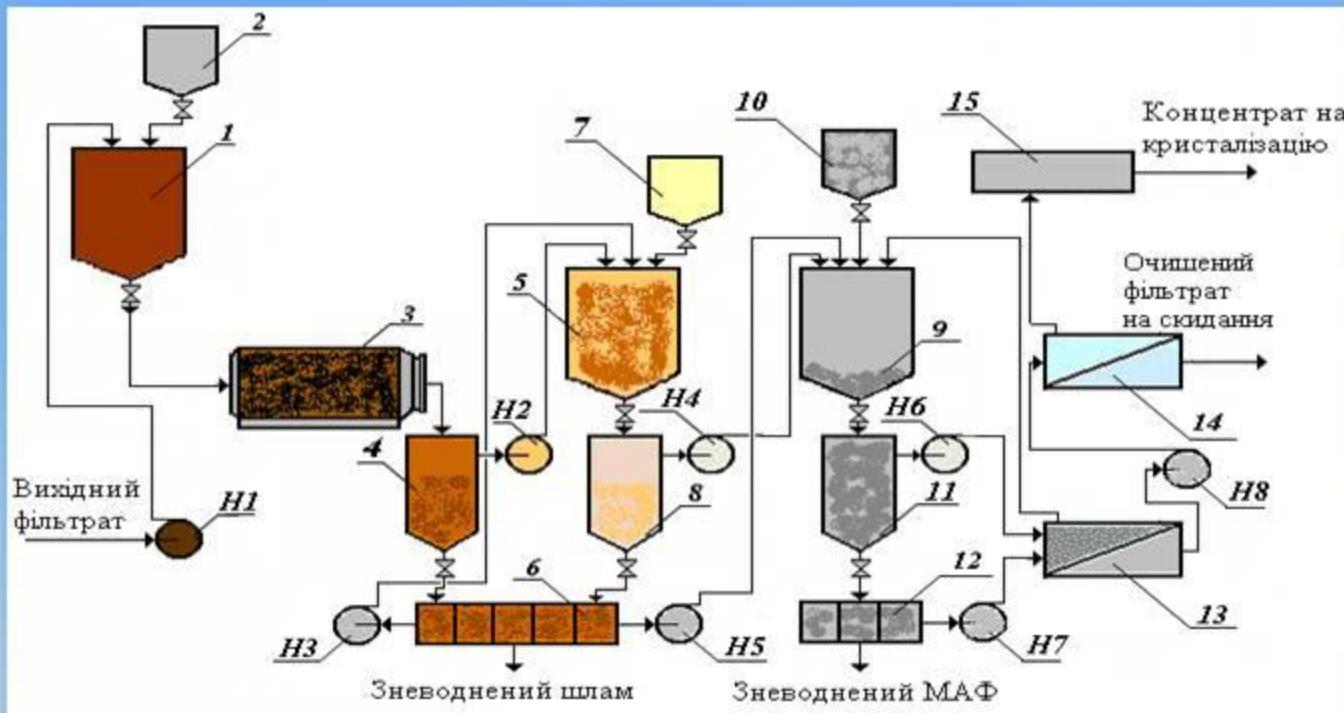

1 – ємність-накопичувач стічної води – відстійник ; 2 – флотатор; 3 – самопромінівний фільтр; 4 – ємність-накопичувач попередньо обробленої води; 5 – адсорбційний фільтр; 6 – БАВ; 7 – клапан управління WS1 СІ; 8 – регенераційний бак; 9, 10 – насос однофазний РКм60; 11, 12 – дозатори для регулювання pH і нутрієнтів; 13 – компресор для подачі повітря; 14-27 крані; 28, 29 – манометри, 30 – теплообмінник.

Запобігання потрапляння іонів важких і кольорових металів на очисні споруди промислово-урбаністичних центрів

Безвідходна технологія локального іонообмінного очищення стічних вод від іонів важких металів впроваджена на Монетному дворі Національного банку України і дозволяє отримувати у вигляді металу цинк, нікель і інші метали за рахунок переробки регенераційних розчинів в електролізерах, застосування магнітосорбційних і мембраних методів.

Схема очищення фільтрату звалищ ТПВ поєднанням реагентної ультрафільтрації та зворотного осмосу низького тиску

1, 9 – змішувачі; 2, 7, 10 – дозатори; 3 – гальванокоагулятор; 4, 8, 11 – відстійники; 5 – коагулятор; 6, 12 – фільтрпреси; 13 – ультрафільтраційний модуль; 14 – зворотноосмотичний модуль низького тиску; 15 – електродіалізатор; Н1-Н8 – насоси

ВИСНОВКИ

- ❖ Запропоновано адекватний теоретичний опис поведінки дисперсій в процесах водоочищення, що відіграє значну роль при визначенні умов коагуляції, при флотаційному очищенні води.
- ❖ Розвинуто нові підходи в теорії коагуляційного очищенння води від колоїдно-дисперсних та іонних домішок.
- ❖ Розвинуто теоретичні уявлення щодо перебігу процесів сорбції, іонного обміну, мембральної сепарації в водних розчинах як бази для створення нових технологій очищенння води.
- ❖ Дано наукове обґрунтuvання умов одержання нових реагентів, матеріалів і сорбентів для очищенння води.
- ❖ На основі розвинутих теоретичних уявлень:
  - ❖ Розроблено технології одержання нових типів сорбентів: активованого вугілля з розвиненою мезопористою структурою, нанокомпозиційного сорбенту на основі ZrO_2 і активованого вугілля, нового класу магнітокерованих сорбентів, які підвищують ефективність вилучення різноманітних забруднень до 99,5 %.
  - ❖ Запропоновані технології одержання нових високоосновних коагулянтів та їх композитів, коагулянтів зі шламів глиноземного та титанового виробництва, порошкових та гранульованих композиційних флококоагулянтів на основі каолінових плин українських родовищ, які в 1,5 рази дешевіше за традиційні при збільшенні ефективності очищенння на (10 – 15) %.
  - ❖ Розроблено шляхи інтенсифікації методів мембральної сепарації домішок води шляхом модифікації мембран, що підвищує ефективність їх функціонування в 1,5 – 2 рази.
  - ❖ Створені мікро- і ультрафільтраційні трубчасті керамічні мембрани з глинистих мінералів.
  - ❖ Розроблені технології вилучення зі стічних вод іонів важких та кольорових металів, нафтопродуктів, поверхнево-активних речовин, барвників, зниження мінералізації і вмісту завислих речовин.
  - ❖ Результати розроблених технологій впроваджені на 12 підприємствах та пройшли дослідно-промислове випробування на 17 підприємствах України.
  - ❖ Загальний ефект від впровадження розроблених технологій складає 1386 тис. грн.